

Algunes reflexions sobre història i memòria a la Catalunya del Nord

Entre manipulacions i adaptacions

Joan Peytaví Deixona

La gent de la Catalunya del Nord que malda per definir-se, denominar-se tan individualment com comunitàriament, dibuixar el seu propi àmbit és tan intrínsecament i col·lectivament lligada a la seua història que òbviament ho ha descuidat. En canvi, sovint designada des de fora, aquella mateixa gent sap el seu territori, en coneix els contorns, perquè sap on no és més a casa... Així és la nostra memòria històrica.

«*Avant d'être français, on était espagnol*». El nombre de nord-catalans tant de «soca-rel» com nouvinguts que «sap», s'ha apropiat i que sense explicació pot transmetre aquest fet fonamental de la «nostra» història és bastant elevat. Parafraçant una famosa citació filosòfica, és una de les coses de la nostra memòria col·lectiva «més ben compartida» aquí, entre els individus, entre els «ciutadans», entre la població, fora de les produccions científiques històriques locals, fora de la història pròpia, fora de la creença en una creació que ens posi a l'origen i al centre, fora de la més mínima intuïció d'una trajectòria «normal», és a dir com en la resta de les històries locals, «nacionals» o estatals, és a dir com el resultat d'una perspectiva històrica digueu-li catalana, rossellonesa o nord-catalana. Així és la memòria. Aquest manera de ser i de pensar és una realitat per desgràcia però també per defecte o per obligació mentre la realitat d'aquest tros de terra, alhora petit, aïllat, fronterer, diferent i divers és justament el resultat d'un procés lentíssim que el fa així, de manera especial i específica.

La història aquí com en altres llocs té un paper cabdal de recuperació d'identitat, per tant és un factor subversiu en un marc on domina una història estrangera. Ara bé, aquesta història, la francesa, també participa en part de la història nord-catalana i en fa alhora la seua peculiaritat en moltes èpoques. Això pot ser vist com un perill o una sort tant pels de dins com pels de fora, perquè s'ha de tenir en compte que s'utilitzarà tant d'un costat com de l'altre des del punt de vista de la concreció de la identitat o de la contra-identitat –que molt sovint li és anterior. Finalment encara, no hi ha sempre necessitat d'enfrontar les històries, les que siguin, la catalana i la francesa, la nord-catalana i la catalana, la francesa i l'espanyola, etc., de contraposar-les o de contrastar-les. Sem el pro-

ducte de moltes històries que fan la nostra història, de la mateixa manera que també en sem en gran part responsables, i per tant, la memòria que en tenim és una producció nostra si més no una en la qual la nostra implicació és gran.

La història és aquí un recurs per a la catalanitat, un instrument indefugible per a la recuperació més o manco volguda d'una identitat col·lectiva o personal, però cal anar molt en compte en no caure com sol passar en molts indrets –per raons de gestió d'aquella mateixa essència de la història– en la patrimonialització, en la museificació. La recollida present d'unes arrels llunyanes o recents no ens ha de fer oblidar que l'interès rau en la transmissió d'allò que els qui fan història o reflexionen sobre ella, creiem ésser una veritat trastornada o manipulada. És més, ¿quina història hem de recuperar, d'investigar, de fer conèixer? ¿Per llegar a qui? ¿Caurem com els altres en la subjectivitat humana que ens fa triar o destriar fets i gents que ens convenen? ¿I això per intentar de nou, refer la pregunta primitiva i original del «qui sem?»». Segurament ja reconstruïm o reconstruirem fent-ho, un altre model de memòria compartida que agafarà parts més o manco importants de l'herència col·lectiva, bastirem nous «llocs de memòria» per la posteritat –que la moda hagi passat o no, però potser també haurem estat participants de l'explicació feta als nord-catalans de si érem «espanyols» al moment en què no eren «francesos» i doncs els podrem dir que eren altra cosa, els podríem demostrar en tot cas que ni eren els uns abans ni els altres després... Cosa que certament els impactaria més a nivell de la memòria històrica. D'alguna manera, ja s'ha progressat: la «nostra» historiadora Núria Sales¹, en un monogràfic de la revista *Afers* del 1997 dedicat a la Catalunya del Nord, posava de manifest una d'aquelles originalitats nord-catalanes que ha penetrat fins a l'inconscient col·lectiu o la mentalitat de la major part de la gent oriünda d'aquestes terres. Deia –i, com a nord-català i estudiós de la nostra història, entenc totalment i comparteixo a posteriori aquesta actitud: «*la gent del país considera que "els catalans són ells, la resta, o són gavatxos, o són espanyols"*». Però, això avui amb deu anys de diferència, sembla que no és tan vàlid. Coses es van explicant, es van adobant, es van rectificant, però altres conserven l'error inicial, perpetuen el pecat original, però la subjectivitat és cosa de tots i la llegirem segurament entre les meves línies...

Sem el producte de moltes històries que fan la nostra història, de la mateixa manera que també en sem en gran part responsables

INTENT DE DEFINICIÓ D'UN PAÍS EN LA SEUA PARTICULARITAT: DE TOTS I DONCS UN POC DIFERENT..

Un poble, un país, una regió, un àmbit que té problemes per definir el seu territori, és més, per donar un nom en aquella mateixa demarcació demostra clarament un problema d'identitat i això forçosament constitueix un obstacle per emmarcar la pròpia memòria col·lectiva. Ara bé, el canvi o la inversió de la identitat es pot generar mitjançant un canvi de cristal·litació de la memòria.² Com que tampoc aquí no toca directament el tema, no entraré gaire en

el debat de com s'anomena aquell tros de terra catalana, com s'anomena des d'un punt de vista històric o actual, segons els parers i les reflexions dels que ja n'han debatut³. En canvi, els habitants d'aquest territori avui denominat Catalunya del Nord, Catalunya-Nord, Rosselló, Comtats, Pirineus Orientals, etc. –sigui en català, sigui en francès– s'anomenen ells mateixos «catalans» i la llengua indígena és el «català». Amb això cap problema, cap secessió, ni cap voluntat de generar-ne, contràriament a altres àmbits de la resta de l'àrea lingüística catalana.

Òbviament el resultat es deu a fets determinats de diversos tipus. Primer s'ha de subratllar que ens trobem aquí en una àrea prou ben circumscrita entre Albera i Corbera, un món alhora afaïçonat per la història i la geografia, per la gent de dins i per la de fora. Aquest conjunt de terres és a la vegada una interfície entre macroentitats, un tall de Catalunya actualment i des de fa més de tres segles fora del Principat, un bocí de península ibèrica a França, la porta d'entrada d'Espanya durant segles altament estratègica. En els temps contemporanis pels quals se sol dir que allunyen els del nord dels del sud, que posen cada vegada més distància entre una

La història és aquí un recurs per a la catalanitat, un instrument indefugible per a la recuperació més o manco volguda d'una identitat col·lectiva o personal

França rica, conqueridora i colonial i una Espanya que s'enfonsa en un reguitzell de problemes estructurals, molts han pensat que aquesta localització l'ha feta passar a ser un «ultramigdia» molt sovint oblidat de dos o més móns diferents i centrífugs, sense oblidar de precisar que a més aquest procés d'aïllament manté la Catalunya del Nord tant a part de la recuperació econòmica del Principat com de l'aventura de la potència colonial francesa. Però mirant-ho de prop –i queda claríssim que el camp d'investigació queda obert!–, sembla ser ben bé que la zona nord-catalana també treu el seu profit de la situació: participa activament a la colonització a partir

del port de Portvendres i grans fortunes es fan a Perpinyà. Igualment no es tanca al sud, al qual proporciona gent (treballadors del suro, de les fàbriques, de la mar, etc.) i idees (republicanisme del «nord» empordanès) i per al qual serveix d'interfície comercial o econòmica. La recerca futura potser ho ampliarà...

Aquest espai, no obstant i per ara, queda un finisterre, un tros de terra difícilment classificable des de París i descuidat per Madrid, la Catalunya del Nord és un nord i és un sud. Aquest indret és sobretot una frontera multisecular i immemorial que ha configurat una població a mida, feta de gent que s'ha hagut de conformar amb aquesta realitat i finalment se n'ha acomodat, que ha acceptat de ser cruïlla o punt de trobada, que ha agafat de dalt i de baix i que ha fet la seua tria i, doncs, la seua identitat.⁴

Paradoxalment –fins i tot des d'un punt de vista terminològic–, resulta difícil de determinar allò que és molt fàcil de terminar i que ho és de força temps ençà. La condició de frontera genera una condició de marge, per no dir segons les èpoques de marginalització. Que hagi estat el rovell de l'ou estratègic de l'imperi ibèric en temps dels Àustries com més tard una de les places més fortes del gran reialme lluisicatorzià, que hagi tingut la segona ciutat del Principat de Catalunya en la gran expansió medieval o que aquell Perpinyà hagi passat a ser una prefectura llunyana i completament destacada del centre de poder, el Rosselló i el seu *hinterland* no

deixa de ser una entitat particular en o entre entitats foranes més grosses des de fa mil anys. I aquesta posició sovint la paga al preu fort.

Per tant, la identificació dels propis habitants tot i ser nítida i immutable des de l'òptica terminològica, és molt més difícil de cernir pel que fa al contigut. Llengua catalana i francesa, més cultura i memòria «*nationales*» que locals, història catalana, rossellonesa, aragonesa, mallorquina, francesa, ensenyament «nacional-republicà» fet en francès, gran immigració i assimilació de gent fins al segle XIX, seguida d'una emigració d'aquest resultat de població durant tot el XX alhora que en l'última meitat de la centúria entra de nou molts forans, tots aquests detalls i els molts etcèteres que caldria afegir a aquesta recepta identitària són prou eloqüents per provar de fer entendre la dificultat de posicionament dels nord-catalans respecte de la pròpia trajectòria històrica. Aquesta dibuixa, doncs, una pluralitat d'herències, en gran part assumida però alhora una jerarquització molt sovint inconscient d'aquelles herències. En aquest cas la més o menys gran identificació amb el menú objectivament proposat de memòries històriques fa del català del nord, fronterer i trasbalsat, una persona influenciada per l'interès històric puntual, conjuntural. Segons si bufa Tramuntana o Vent d'Espanya, la història serà més interessant mirant cap al sud o cap al nord. Val a dir que la influència vé molt majoritàriament des de molt segles d'aquestes dues úniques direccions –cosa que no era així en l'antiquitat o la primera Edat Mitjana. Així, doncs, la gent nord-catalana assumeix fatalment però totalment les vicissituds de la història i segurament l'orgull de pertinença a tots aquests conjunts els facilita la continuïtat com a tals, és a dir no ben bé com els uns o com els altres, ni ben bé com els del nord o els del sud, però amb tast de tots i doncs també diferents de tots.

Me sembla també que els nord-catalans sovint han estat uns oblidats dels historiadors. La historiografia té aquest punt interessant de desvelar la imatge que els historiadors tenen alhora del passat i del present. És a dir que l'interès que tenen uns homes a estudiar un temps i un espai pretèrits explica bastant sovint unes preocupacions molt més presents que, a més a més, poden ser compartides per una part de la societat coetània. Aquesta remarca sembla tenir encara més importància quan un territori com la Catalunya del Nord, d'alguna manera, segueix buscant-se o intenta de precisar-se unes arrels. Els nord-catalans han estat poc sovint un centre d'atenció històrica: tot i que podem assistir en aquests últims deu anys a un canvi d'òptica que posa l'objecte país al centre de l'estudi, fins llavors bé s'havia generat una història local per no dir localista, bé s'havien deixat unes quantes frases o uns pocs paràgrafs marginals en estudis de més gran volada –¿però podia ser altrament en la crua realitat de l'estudi històric? Això no priva que si es mira de ben a prop, els historiadors que s'han interessat a la «Catalunya del Nord» o al «*Roussillon*» molt sovint ho han fet amb objectius d'atreure cap a si aquell tros de terres pirinenques. De la «catalanitat evident» al «destí natural francès», passant per la repartició temporal de la sobirania històrica sobre els comtats de Rosselló i Cerdanya, tothom s'ha reservat àrees de caça temàtiques i s'ha prohibit durant temps d'intervenir

Aquest indret és sobretot una frontera multisecular i immemorial que ha configurat una població a mida, feta de gent que s'ha hagut de conformar amb aquesta realitat

en el període que no el concernia. Els del sud no parlen del Rosselló més enllà del segle XVII, els del nord parlen de coses del XVII ençà o d'anteriors que els afecten o serveixen.

A més a més aquí, un temps com els segles moderns aguditzava el posicionament perquè es tracta d'un moment crucial, un tombant històric que justament és a l'origen d'aquest malestar historiogràfic contemporani, a la base d'unes interpretacions diverses, a la font d'unes voluntats d'investigació. Però no tot això és dolent, ans al contrari permet o hauria de permetre l'eclosió de noves recerques, l'obertura de nous camins de progrés científic.

Referint-se a la manera de com s'ha explicat la història nord-catalana moderna, Alícia Marcet Juncosa en uns clarividents *Apunts sobre la bibliografia dels Comtats de Rosselló, Conflent i Cerdanya a l'Època Moderna* apareguts a la *Revista de Catalunya* el 1988⁵ ja expressava aquesta amargor sobre el tractament historiogràfic del nostre territori: parla de «*rebuig i ignorància*» per part de la major part dels historiadors del tema. De manera realista, demostra que la major part dels científics s'interessen a la nostra cosa amb base de fronteres contemporànies, que aquí de fet s'està massa lluny de tot, de París o Montpeller pels historiadors francesos, que s'està massa lluny en el temps per la historiografia del Principat. Per mala sort, durant decennis per no dir segles, la Catalunya del nord de l'Albera o «*le Roussillon*»

Finalment se n'ha
acomodat, ha acceptat de
ser cruïlla o punt de
troçada, ha agafat de dalt i
de baix i ha fet la seua tria
i, doncs, la seua identitat

ha estat massa al nord o massa al sud de tot, en tot cas força massa sovint allunyat de qualsevol centre d'interès històric modernista.

Concretament, la historiografia que ignora alguns fets com la frontera posada pels francesos o que desvincula els comtats del Principat, s'oblida una dimensió, obligatòria i indefugible, i sobretot, corre el risc evident de caure en caricatures.

Finalment per acabar amb el tema merament historiogràfic, voldria dir que tant la llengua que s'usa aquí i avui per escriure la història com la llengua dels documents que s'utilitzen poden influir sobre les direccions d'investigació. Quasi vint anys més tard, les remarques fetes per Alícia Marcet Juncosa als seus *Apunts* esmentats més amunt, romanen en part veritat. L'any 1988, escrivia que «*en aquests darrers anys la recerca ha estat molt més fructífera per al segle XVIII, on la documentació és escrita en francès. Tot i que els estudis no siguin complets, la demografia, l'economia, les obres públiques, els problemes religiosos i de mentalitat són ben coneguts pel que fa al segle XVIII. Molt menys per a la segona meitat del segle XVII. Tot resta gairebé per fer arran de la primera meitat del segle XVII i per al segle XVI*».⁶ Els temps han canviat, no pas tots els problemes, però algunes voluntats s'han fet dia.

No gosaré pas dir potser que la memòria de la nostra història és un terreny verge, que és un cotiu –com diríem els dialectòfons– però està clar que queden moltes coses per investigar justament en aquesta part de territori català. Per aquesta mateixa raó, un munt de trampes de la memòria i de la identitat encara es mantenen obertes i per això, la investigació científica de tota mena té encara molts dies de feina a davant, a nivell universitari, institucional o personal.

DE L'INTERÈS DE LA MEMÒRIA COL·LECTIVA: ENTRE FRACCIONAMENT I MANIPULACIÓ

Un tòpic és de dir que un dels usos de la història és de construir identitat i memòria col·lectiva però no cal pas descuidar que, fent-ho, també fabrica i genera lligam social, pertinença i diferenciació, gràcies al seu ensenyament i fa que se'n pugui treure lliçons.

La història dels pobles, tal com ells mateixos en tenen i prenen consciència, es reconstrueix a partir de valors, de projectes i de representacions mentals del present, sense deixar de banda que els elements de construcció són els fets passats objectius i reals que han ocorregut i que es poden fer servir en l'elaboració. Aquests fets tant els comunitaris com els individuals consitueixen un imaginari, fruit d'una socialització, és a dir de l'acció de la col·lectivitat sobre l'individu.

Aquella història feta a mida comporta alhora molt sentimentalisme, força contradiccions i un munt d'incerteses. Perquè bé cal confessar que els autòctons gairebé mai no han tingut ocasió de participar al treball sobre la pròpia història i la pròpia cultura. No cal fer un treball sobre si mateix per saber d'on hom prové i per esdevenir aquell que hom vol ser. Aquella gran majoria dels (nord-)catalans no coneix sinó la història ensenyada, és a dir un relat identitari, una història inventada, que té com a primer i principal objectiu de fabricar ciutadans. A França, tot s'ha fet i es fa en benefici d'una identitat estrictament francesa que exclou o si més no marginalitza unes pertinençes plurals. Els nord-catalans han après de memòria i com a «*gloire nationale*» que el 1515 havien guanyat la batalla de Marignano amb el rei Francesc I mentre que el 1525 havien perdut la de Pavia, no se poden imaginar ni un minut en aquest últim cas que eren en el camp contrari, el del seu sobirà, comte de Barcelona, Rosselló i Cerdanya, l'emperador Carles V.

Els nord-catalans saben coses errònies que expliquen perquè són o han esdevingut francesos mentre que desconeixen totalment la importància de fets seus que es podrien apropiat (per exemple la pertinença a uns quants elements del món antic ibèric, estructures polítiques medievals diferenciades, immigració occitana moderna, etc.). Són efectes de la memòria imposada o prefabricada des de fora. Se'ls expliquen o se'ls recorden moments històrics que els deslliguen de la memòria col·lectiva catalana (ex. romanització, regne de Mallorca) i que puntualment els poden enllaçar amb el destí col·lectiu francès (Lluís XI, Lluís XIV) i s'insisteix aquí damunt. Se'ls prova d'unir a les entitats franceses o llenguadocianes veïnes en utilitzar una explicació parcial de la història: l'afer del refús amb una manifestació multitudinària del nom de Septimània per la regió administrativa de Llenguadoc-Rosselló l'any passat. El president de la regió de Llenguadoc-Rosselló va voler «recrear» l'esmentada, artificial, efímera i antiquíssima demarcació per enfortir la xarxa econòmica i política regional, altres diuen per servir interessos de reforçament de poders a Montpeller. Cal reconèixer que l'estratègia era defensable en termes d'«identitat regional» però molt malament publicitada atès que l'única cosa que hi

Me sembla també que els nord-catalans sovint han estat uns oblidats dels historiadors, han estat poc sovint un centre d'atenció històrica

van veure els «catalans» va ser una pèrdua d'identitat inacceptable. La campanya ciutadana en contra del projecte va fer recular el poder polític.

Al moment en què es va poder educar les multituds de manera pràctica i exitosa és a dir sobretot a partir del moment en què se van escolaritzar els joves de manera gratuïta, laica i obligatòria a finals del segle XIX, a l'època en què els canvis socioeconòmics van acabar amb una civilització rural per fer-ne una altra amb més estructures «capitalistes», la manipulació va significar un procés de francesització de la memòria dels nord-catalans. Malgrat una possible consciència de pertinença a un «quelcom català» –que no gosava pas anomenar «nació» perquè la immensa majoria de la gent de llavors hi veuria altra cosa– de contingut certament prou baix en la massa de la població i un sentiment de procedència conegut però més aviat amagat i una voluntat d'ingressar el cos «*national*» francès per part de les elits, el segle XIX no va pas forçosament i pròpiament descatalanitzar els habitants dels Pirineus Orientals, ja que

en aquelles èpoques anteriors els sentiments de pertinença no ho eren pas bàsicament de catalanitat: la família, la comunitat, la senyoria, la parròquia, etc. concentraven més senyals d'adscripció, tot i que evidentment el fet de ser o reconèixer aqueixes dependències també podien fer néixer una catalanitat. Aquesta sovint havia nascut com a contraidentitat, en particular en aquest territori fronterer en el qual l'impacte –molt més sovint negatiu que positiu de França– era constant i immediat en cas de problema⁷.

Abans de la influència real, i fins i tot en temps de domini autòcton, els anomenats «rossellonesos», habitants dels comtats de Rosselló i Cerdanya, unitat territorial específica en el marc del principat de Catalunya, sabien o havien pogut defensar aquesta especificitat, sovint per motius de reconeixement en el conjunt català de cara a la capital o de supervivència de cara als atacs vinguts del nord⁸.

¿Què distingeix un català d'un francès o d'un espanyol al naixement? ¿Què distingeix un nord-català d'un «principatí»? Res. L'individu esdevindrà català, nord-català, rossellonès, francès o espanyol a través de la relació que mantindrà amb la categoria o la classe social, amb el grup de pertinença, en aquest cas «*national*» o nacional i mitjançant un procés d'adquisició cultural personal. A partir d'aquí, a partir d'aquell temps de vida durant el qual aquell individu es «culturalitza», se sociabilitza, al mateix temps s'integra i integra allò que és i allò que ha estat. Inconscientment, involuntàriament, passa a ser el receptacle de la mirada i de la memòria dels altres alhora que es troba immers en un procés de dinàmica social. Per tant, convé deslligar les nocions de lligam social i de memòria compartida, elaborades pels propis individus, de les d'arrels i orígens. A mesura que avançarà el treball de reflexió de l'un, també progressarà l'altre, sense que forçosament es creuin. Si memòria col·lectiva i origen personal no enllacen, la cohesió social pot fallar, la sociabilitat perd empenta i l'individu es gira cap a dins seu. Durant el segle i mig que acaba de passar, França ha aconseguit amb més èxits que menys aquesta associació però avui en un context de coneixement i de comunicació generalit-

zat immersit en el món global, un qüestionament alternatiu té prou espai per fer-se via. De retruc, els records d'altres identitats compartides tornen a aparèixer i una part dels catalans «francesos» s'endinsen en aquest camí.

Un dels fets que més bé coneixen, que més bé ha passat en l'esperit de la població nord-catalana és el fraccionament, la divisió extrema de la seua història. Tothom explica que hem estat sotmès a moltíssimes influències i sobiranes, que hem format part de nombroses civilitzacions, ja des de les diverses poblacions prehistòriques fins a ser «*définítivament annexés à la France*», passant evidentment pels ibers, grecs, fenicis, celtes, lígurs, romans, àrabs, visigots, francs, rossellonesos, catalans, aragonesos, mallorquins, de nou uns i altres, per finalment acabar ciutadans de la República, com si tots aquestes qualificacions podien remetre a coses comparables i com si amb això érem diferents de la resta de regions d'Europa. Vam ser d'estats que eren províncies, comtats, taifes, bisbats, principats, reialmes, imperis, repúbliques, una manera de procedir que alhora priva de fer una jerarquia de la importància d'aquestes gents passades i presents per embolicar-nos i fer-nos veure que ara, finalment, des de fa 350 anys som francesos, una situació de les més estables que hem viscut mai, la calma després dels temps tèrbols d'abans de 1659, una «calma» que s'ha après tan sols fa un segle i mig... Una pràctica molt corrent i entenedora en el procés de formació de França, a partir dels esdeveniments de la Revolució: recuperant l'herència del territori i el poder regalià, es funda una nova era amb passacions de poders múltiples i es crea un nou estat administratiu que nega les anterioritats i que només les recordarà puntualment quan serà necessari i que farà servei per assossegat la o les regions recalitrants o poc convençudes. Al segle XIX, amb el final del model rural, amb la República, l'escola i la sang vessada contra enemics comuns per al bé comú, l'Estat-nació va néixer, l'èxit ha estat rotund i se n'ha de reconèixer els assoliments.

La divisió de la qual parlava més amunt és sobretot cronològica: amb més possibilitats de fer talls, es desprecia el valor de la història autòctona al mateix moment en què és més fàcil de mesclar-la en el gresol «*national*». Tot i que, ja ho he dit, s'hagi volgut diferenciar Rosselló i Catalunya en altres temps (per exemple el període de l'ocupació francesa a finals del segle XV, la «desunió» dels anys 1620), els anys del XIX són aquells en què creix profundament la dicotomia entre rossellonesos i catalans, els primers a França, els segons a Espanya. Per això, en aquell mateix moment de construcció «*nationale*» durant el qual el poder prova de generar una memòria col·lectiva per a tots els conciutadans de l'imperi «*de Dunkerque a Tamanrasset*», es construeix metòdicament una història dominada pels francesos del nord. Per no ofegar completament els meridionals, «salvatges llatins», o els marges de la República, per fer-los participar del projecte de la gran «*Nation*» que s'expandeix pel món, l'amarratge es fa sobretot i com bé se sap mitjançant els mites. Parlarem doncs dels rossellonesos que han fet famosa França o que l'han servit, neixen els quatre grans homes locals que irradien objectivament o no arreu del país i a vegades del món (Rigau-Rigaud, Aragó, Joffre, Maillol).

No gosaré pas dir potser que la memòria de la nostra història és un terreny verge, però està clar que queden moltes coses per investigar justament en aquesta part de territori català

Es posa en relleu els «francesos» que han obrat al Rosselló, tant Carlemany com Lluís XI, tant Vauban com els revolucionaris locals. I l'inconscient col·lectiu que té menester de tenir referències al moment de construir-se a l'època contemporània se sent orgullós d'aquell reconeixement dels seus i d'aquella participació a la «*Nation*». Moltíssimes localitats donen el seu nom a carrers, places, museus o edificis, al mateix moment en què aquella retolació es veu per primera vegada envaïda per una onomàstica francesa.

Si s'inventen herois i glòries, també es creen nous marcs per fer-los prosperar, tan o més pregons. Tornant a les definicions d'espai qua havia abordat més amunt, una de les coses que més s'han gravat en la memòria de banda i banda dels Pirineus, és que aquesta serralada separa dues realitats i una de les coses que més han volgut afirmar i publicitar els defensors de la unitat catalana és que això era fals. Em posaré un xic en contra d'aquestes dues postures.

Primer voldria apuntar que la Catalunya del Nord no és al nord de la serra de muntanyes, sinó que és al mig: els geògrafs diuen des de sempre –però ningú ho té en consideració– que l'eix central del Pirineu és i s'acaba a l'est amb el Canigó, que llavors es capbussa en el Medi-

terrani, cosa que vol dir que la branca nord és la Corbera i la meridional és l'Albera. Per tant en aquell sector geogràfic, l'anomenat «nord del Pirineu» és el baix Lenguadoc i el «sud del Pirineu», l'Empordà i «les terres gironines», però en cap cas el Rosselló: qui s'ho va inventar van se les potències que es van repartir aquesta terra del mig al segle XVII –i això ha penetrat les poblacions des d'aquell moment: Perpinyà és decretada al nord del Pirineu i prou!

Ara bé, al mateix temps que s'imposa ideològicament i ben aviat concretament entre els regnes de França i Espanya que els Pirineus passen al Pertús, els seus sobirans respectius ara tots borbònics declaren cinquanta anys més tard que «*Il n'y a plus de Pyrénées!*». Però sembla ben clar que cal deixar de repetir aquesta frase, perquè la història d'ença de temps molt llun-

yans ha contemplat que hi havia Pirineu i aquest sempre ha servit per separar més que per unir. Evidentment que el monarca francès tenia per objectiu polític i militar d'acabar-ne amb la frontera –en tant que generadora de conflictes– i amb l'obstacle que constituïa la carena en aquest sud d'Europa perquè tant l'un com l'altre objectivament els dominava: la seua finalitat estratègica era de suprimir el constrenyiment o l'exigència imposada per la geomorfologia en «unir» els estats al nord i al sud d'aquest relleu major. Malgrat la seua omnipotència, ell tampoc no ho va assolir. El Pirineu és una frontera per als països i els pobles que l'habiten i el practiquen, per als estats que s'hi han desenvolupat, que ens agradi o no, a la gent que se sent pirinenca, tal com ho reivindico.

Des de fa mil anys, la gran serralada ha dividit les llengües i la gent, els costums i les tradicions, tot i que també va funcionar i continua fent-ho com a punt de trobada d'aquells elements definidors; la muntanya que cadascú reivindica ha generat comunitats històriques, econòmiques, les ha connectades, les ha posat en relació però mai no les ha barrejades: és clar

que hi ha hagut aportacions mútues (demogràfiques, socials, tecnològiques, etc.) però no hi ha hagut mescla. Ara bé, no es tracta per mi de qüestionar els segles d'intercanvis i de relacions, de punts comuns i de connexions de banda i banda de la muntanya, però les paraules parlen per si mateixes, són totes duals, remetent sempre a dos costats. Existeix una comunitat transpirinenca, una mena d'ecumene però entre ingredients distanciat per la mateixa muntanya. Aquesta comunitat comparteix clarament punts d'ancoratge i de memòria però en la immensa majoria de casos s'ha de confessar que no són sinó conjuminacions, federacions o unions de dos o més elements a cada banda del mur físic. Comptem confluències i aportacions diverses i múltiples però mai no neix una entitat duradora per damunt del límit, de la fita que imposa la naturalesa de les coses. Fins i tot des de l'antiquitat i en les èpoques següents en què els contingents demogràfics han estat menors i podien per consegüent tenir més impactes en les divisions territorials humanes, els Pirineus han definit punts de separació, de difluència: s'han mantingut, però, petites zones de difícil encaix amb la determinisme de la realitat i la política ha fixat ella mateixa les termeneres (Vall d'Aran, Capcir, Fenolledès en el cas català). Més enllà justament, perquè l'obstacle és menor els dos extrems han vist néixer les entitats originals catalana i basca. Potser els bascos, perquè igualment eren a la zona abans de tothom, han pogut ser, més que els catalans, l'única població per damunt la serralada, però cal confessar-ho amb un retrocés d'extensió impressionant.

Per tot això en particular, l'adscripció nord-catalana al nord del Pirineu és una visió de l'esperit i una lectura en clau de política contemporània de la nostra història recent de la mateixa manera que això no la priva de ser profundament catalana i doncs també ibèrica. Tornant en aquell temps contemporani, és també claríssim que el paper de la variació històrica i política, amb tot allò que se'n desprèn sobre les ments, les actuacions, els usos, ha tingut un impacte inqüestionable sobre la població que s'està en aquest terreny, tant la que és aquí des de generacions com la que hi ha arribat en quantitat al llarg d'aquests últims decennis.

¿L'ALTRA MANIPULACIÓ DE LA MEMÒRIA? LA REAPROPIACIÓ CATALANA I LA CONSCIÈNCIA DE SER

Atès que sovint la gent s'estima més identificar-se amb personatges reals que amb moviments o pensaments quan es tracta d'història, hom va començar a cercar i remirar entre els qui volien exhumar glòries antigues –dic «glòries» en sentit positiu i no despectiu. A l'exemple dels famosos mites fundadors que tan han fet servir els estats francès i espanyol –així com el nacionalisme polític català– per tal de «cultural» respectivament els seus ciutadans i els seus súbdits, aquest fenomen ha estat més evident en el context de la Catalunya del nou escenari

---

L'individu esdevindrà català, nord-català, rossellonès, francès o espanyol a través de la relació que mantindrà amb la categoria o la classe social, amb el grup de pertinença, mitjançant un procés d'adquisició cultural personal

---

La gran majoria dels (nord-)catalans no coneix sinó la història ensenyada, és a dir un relat identitari, una història inventada, que té com a primer i principal objectiu de fabricar ciutadans

democràtic postfranquista i de retruc ha tingut els seus representants al «nord transalberenc» del país català. Evidentment que existia des de feia segles una cultura catalana, local, pròpia, més aviat oral i amb tot el seu pes i la seua profunditat però moltes coses d'aquesta cultura han pogut ser arranades mitjançant l'aprenentatge, l'alfabetització i l'escolarització que aquí va ser feta en francès: un factor d'una importància cabdal i indefugible a l'hora d'analitzar el procés de pèrdua d'una memòria col·lectiva. Els més abrandats s'han interessat per construir uns herois locals, catalans, que puguin competir amb els herois «estrangers», francesos: reis, conqueridors, resistents a l'annexió a França, gent com ara Guifré el Pilós, Jaume I, Josep de la

Existeix una comunitat transpirinenca, una mena d'ecumene però entre ingredients distanciat per la mateixa muntanya

Trinxeria, han acabat per entrar més o manco objectivament i en menys d'un quart de segle en la memòria col·lectiva nord-catalana. Més endavant s'han trobat o retrobat personalitats de tot tipus, mestres de pintura barroca (Guerra, Negre, Sunyer), l'home «més vell» d'Europa –de moment?– a Talteüll, però també i sobretot els grans personatges de la catalanitat de nou compartida. Almogàvers, mariners, homes de lletres, etc. incloent-hi gent que no podia formar part per raons cronològiques de la història local nord-catalana (per exemple Ra-

fael Casanova, els presidents de la Generalitat contemporània, etc.).

El retrobament de la catalanitat ha fet caure en altres extrems ja que una de les solucions a la primera substitució d'identitat (francès en lloc del català) va ser de fer-ne una segona de mena (català de nou en el lloc que «havia robat» el francès). L'èxit més aconseguit ha estat la invenció dels Angelets de la Terra, guerrillers i bandolers vallespirencs i conflentins que als anys posteriors al Tractat del Pirineu van lluitar contra els representants locals del nou poder francès: ells han estat i són encara en l'inconscient nord-català el símbol de la resistència a una conquesta militar forastera i a un tractat de separació de Catalunya no assumit. Ara bé, tenen en aquest inconscient tot el dret a existir, a més a més com a figures nacionals positives i/o com a realitats menys «freqüentables» vist el seu currículum...

Avui, amb la revifalla de l'anomenada catalanitat esmentada al llarg d'aquest text, les institucions polítiques i territorials van molt en compte amb les actuacions històriques i els discursos que fan referència al nostre passat. Això ja es pot considerar, però, com un punt guanyat respecte al que s'havia perdut de les petjades pretèrites.

Es continuen fent museus, enllentint manifestacions i esdeveniments culturals de caire històric dins de monuments com se n'han fet tota la vida. Un primer grup comparteix pertinença multiseular i del tot defensable a l'Estat francès que té per escenari la Catalunya del Nord, en tant que patrimoni «*national*» i, doncs, element irrenunciable: sense poder esmentar totes les riqueses romàniques del país conegudes arreu del món o els innombrables elements barrocs en els seus interiors, podem parlar de les fortaleses militars o viles emmurallades de Vilafranca, els Banys, Prats de Molló, Montlluís, Salses, etc., de les viles històriques de Cotlliure, Elna, Illa, etc., dels «castells càtars» de la frontera catalano-llenguadociana¹⁰, del «palau dels reis de Mallorca» perpinyanenc –que mai no s'ha anomenat «palau reial» perquè aquí els reis són francesos. Uns indrets per cert on ben poc sovint es trobarà una referència a

un passat català. Hi ha una gran tradició francesa totalment assumida per la població local d'alabar els caps militars: en zona fronterera, el territori nord-català és forrat de monuments a la glòria de Vauban, una aberració finalment comprensible que congrega multituds allà on els seus avantpassats van patir la submissió en la seva pròpia carn. S'han arribat a muntar espectacles històrics a favor dels exèrcits que van saquejar poblacions nord-catalanes: el cas de Prats de Molló que festeja a tall d'espectacle estiuenç i per a la més gran il·lusió dels turistes, el regiment de Chamilly que estava a punt d'enderrocar la vila i va sotmetre i fer fugir la població és altament simptomàtic. Ho podríem dir de la reconstitució de la batalla del Voló durant les guerres de la Revolució. Una manera de refer la història particular però que en aquest camp de la folklorització històrica ens portaria cap a digressions que aquí no paga la pena de desenvolupar més.

Entre els llocs de prestigi de la història local francesa, hi podem afegir els museus estatals d'art de Ceret, de l'Home de Talteüll, etc. Els museus d'art locals són poc coneguts malgrat que un cert nombre mereixeria més fama: el museu Terrús d'Elna, el centre d'art sagrat d'Illa serien uns exemples d'allò que el localisme pot tenir d'aportació a la cultura i la memòria col·lectiva, més enllà també de l'espai entre Albera i Corbera.

A banda dels grans desigs «*nationals*», els colors locals treuen mal per mostrar-se. Es va crear fa mig segle un museu d'arts i tradicions populars al Castellet de Perpinyà, però gairebé a iniciativa personal d'un gran defensor de la cultura catalana d'origen regionalista (Josep Deloncle) recolzat per la vila de Perpinyà i continuador del projecte inicial de la «colla del Rosselló» (C. Grandó, H. Chauvet). Altres han seguit amb més o manco èxits aquesta primera aportació: el museu de l'agricultura catalana a Sant Miquel de Lloles, la Casa de les Alberes a Argelers, el Museu de Bellestar, el Museu de Cerdanya a Cal Mateu de Santa Llocaia que, entre altres s'han de conèixer per qui estima aquest tipus de patrimoni. Són uns llocs de conservació de la memòria de la quotidianitat immemorial nord-catalana que ben poc coneixen els propis habitants del país. Últimament uns esforços de renovació del patrimoni de tota mena s'han fet dia i via per part de les institucions. S'ha de notar l'esforç del *Centre Départemental de Conservation, Restauration des Oeuvres d'Art* del Consell General en el qual destaca l'inventari dels centenars de tresors arquitectònics de tota mena de la Catalunya del Nord, amb una atenció especial pel mobiliari, la pintura, l'escultura i el patrimoni marítim (centre de conservació de les barques catalanes), com també les polítiques municipals de recuperació de tota mena de patrimoni: Perpinyà és capdavantera en això, però moltes petites municipalitats podrien ser esmentades. En el món cada vegada més global, l'atenció prestada a les arrels va creixent, però la museïficació del patrimoni no ha d'abocar tan sols a la seua fossilització: cal que les poblacions facin seues la munió d'elements recuperats i restaurats.

Més enllà del merament provincià, més recentment com pels monuments la història té cita amb els homes d'aquí oblidats o desconeguts. Si la tradició francesa ha institucionalitzat

L'adscripció nord-catalana al nord del Pirineu és una visió de l'esperit i una lectura en clau de política contemporània de la nostra història recent

fets i gent, rutes i monuments seus, els locals descobreixen orgullosament gent seua, el rabí jueu Meiri, el canonge cinccentista Miquel Giginta, els pintors setcentistes Guerra, el demògraf Alfred Sauvy, i els celebren en col·loquis o exposicions de bon nivell. En el mateix concepte, els nord-catalans que redescobreixen els lligams immemorials amb els catalans de més enllà el Pertús s'acullen a celebracions dels «germans catalans», que siguin històriques (fets de Prats de Molló i Francesc Macià, commemoració de Cinto Verdaguer, etc.); sense parlar de la voluntat actual de commemorar els dies negres de l'exili republicà del 1939, una assignatura per desgràcia pendent per part dels nord-catalans que no ho han assumit fins ara (camp d'Argelers, memorial de Ribesaltes, trobada de Prats de Molló, camí de l'exili de la Vajol a les Illes, etc.). D'altra banda, fets essencials de la nostra història francesa –vull dir compartida amb la resta dels francesos– evidentment contemporanis continuen sent amagats o tabús.

Amb la revifalla de la catalanitat, les institucions polítiques i territorials van molt en compte amb les actuacions històriques i els discursos que fan referència al nostre passat

Uns són purament locals com ara la deserció dels nord-catalans arran de la Primera Guerra Mundial, els fets de Vallmanya el 1945, d'altres són estatals com el col·laboracionisme del segon conflicte mundial. L'inici d'obertura certament s'entreu amb els projectes d'explicació dels camps esmentats més amunt.

A nivell més íntim, i fora dels «llocs de memòria», els catalans del nord, la gent que de prop o de lluny s'hi troba familiarment lligada, han trobat una altra manera de reapropiar-se el passat i de triar aquell que volien. Lluny de les manifestacions de massa que en absolut tampoc no apleguen multituds –tot s'ha de dir–, existeix d'ençà uns deu a quinze anys un macrofenomen de redescoberta alhora col·lectiva i molt individual de les arrels: la genealogia. En aquest país d'on molta gent d'ascendència local ha hagut de marxar durant tot el segle xx per provar de millorar la seva vida quotidiana, els descendents, veïns de sempre o novinguts, s'han llançat a la caça dels seus avantpassats i fent-ho, els descobreixen catalans en uns arxius no fa gaire temps redactats oficialment en català. I si la llengua i la història d'aquells avis i rebesavis eren en català, llavors la identitat s'impregna de catalanitat en un àmbit –la família i la sang– que torna a voler ser un dels pilars d'identificació en aquests inicis de segle XXI.

Segur que la genealogia fa país per als nord-catalans i en tot cas, si n'és partícip, millor! I que se sumi a la introspecció ben difícil que aquella gent fa en aquests moments sobre la pròpia identitat, en un marc estatal que l'ha sotmès i al qual va acceptar de sotmetre's, doncs molt bé! Crec que aquelles coses de la vida, tan seues, perquè en són els descendents, són ells mateixos alhora que són una part important de la seua/nostra història. Aquesta que reconstitueixen i que els apassiona obligatòriament és tan o més productora de reflexió i de perspectiva que la que podrien tenir sobre l'altra, l'anomenada «gran història», que se'ls va inculcar de força o de bon grat i que – amb tot el respecte – mai o ben poc sovint han entès quan se'ls la explicaven als bancs de l'escola –així ho diu en tot cas la vox populi.

A TALL DE CONCLUSIÓ

Una data memorable s'apropa que té a veure amb el tractament que fem de la nostra història: la tan emblemàtica de la commemoració del 350è aniversari del Tractat dels Pirineus. Un moment del qual ningú no parla més, del qual potser ningú no gosa parlar perquè és consumat i en canvi enllaça directament a les ratlles que estic escrivint en aquest moment. El fet ens ha fet i ens fa el que sem avui en la nostra pluralitat històrica, lingüística o encara en la nostra identitat que tan dificultosament aconseguim emmarcar o definir. Serà d'aquí a tres anys un moment per jutjar el nostre grau d'assumpció, de submissió, de responsabilització i de representació del fet. Entre francitat inherent i indefugible, catalanitat en període de recuperació o reconstrucció i fins i tot hispanitat a vegades posada a davant per tal de competir amb els marcs francesos, ¿quina serà la posició de la gent i de l'individu, de les institucions i de les investigacions, quina relació hi tindrà la resta dels catalans?

Moltes coses queden pendents ent la nostra memòria històrica col·lectiva: ¿què farem de la part occitana del nostre territori, aquell Fenolhet que comparteix el nostre destí si més no administratiu des de fa més de dos-cents anys i que tan ens mira amb anheli com ho fan molts occitans que s'estan en un món que ha perdut tota identitat? ¿Quan farem una veritable aposta institucional per l'assumpció oficial i ben definida del nostre passat com a catalans i catalans de primera? ¿Quan pararem de fer una història partidista, entre una visió des del nord i una des del sud? Tot reconeixent, com ho he escrit més amunt, que ja s'havia iniciat, ¿quan continuarem a invertir amb més força i amb més voluntat per una veritable política de memòria i identitat nostres, no pas únicament girada cap al desenvolupament d'una alternativa al turisme de massa? ¿Quan farem sentir als «*nouveaux catalans*» la identitat d'aquest país que una part d'ells a vegades reclama per sentir-se d'aquí, per arrelar de nou? En definitiva, ¿quan assumirem plenament allà d'on venim i el que sem? I sobretot no creieu que el redactor d'aquestes ratlles sigui un «rossellonista» en evocar tant «nordcatalanocentrisme» –¡de cap manera!

Més endavant encara queda oberta a partir d'aquí la qüestió fonamental de cara a les generacions futures, de l'ensenyament de la història en la qual no he entrat profundament perquè es tracta d'un tema que mereix una reflexió per si sol.

A l'alba del segle XXI, història i memòria a la Catalunya del Nord a poc a poc estan canviant de direcció. Els habitants d'aquest antic territori català reivindiquen molt més les seues arrels que fa un quart de segle, de manera molt més desacomplexada, mirant cada vegada més cap a l'antic Principat, esdevingut avui símbol d'orgull per procuració. Avui la seva identitat passa també per la descoberta –més que la redescoberta– d'un passat propi, intentant de sortir dels marcs imposats per França i completament assumits: la història potser té aquí un paper més important a jugar que no pas la llengua. És d'accés més fàcil i només cal veure les bones ven-

Fora dels «llocs de memòria», els catalans del nord, la gent que de prop o de lluny s'hi troba familiarment lligada, han trobat una altra manera de reapropiar-se el passat i de triar aquell que volien

des de llibres d'història catalana –això sí més aviat en francès. Però em cal recordar també que això no implica pas la substitució identitària: Catalunya no substitueix pas França, s'hi afegeix cosa que no es donava fa uns quants anys. Segons les circumstàncies, és clar, la gent es decanta per un cantó o per un altre, un posicionament típic de fronterers, com s'ha fet al llarg de gran part de la nostra història. Tampoc no cal oblidar el fet que França està passant un mal moment a molts nivells, la qual cosa afavoreix la penetració més profunda de records catalans. Dit això, dubto de la constància del sentiment en aquesta població de la qual puc entendre i excusar aquesta mateixa versatilitat, aquest comportament obligat que alhora l'ha pogut ajudar a sobreviure...

NOTES

1. Núria SALES, «Catalunya francesa, Catalunya Nord, Comtats, Rosselló, “Pyrénées-Orientales”, Terres catalanes de França, “Pays Catalan”, Antiques vegueries del Rosselló-Vallespir, Conflent-Capcir i Cerdanya», *Afers*, núm. 28, vol. XII, Ed. Afers, Catarroja, 1997, p. 517-520. El possessiu és destacable perquè Núria Sales és una de les poques historiadores (incloent-la òbviament en el conjunt dels historiadors) que sempre ha tingut en compte aquesta part de Catalunya fora dels límits d'autocensura cronològica que s'han imposat els esmentats historiadors alhora de tractar de més enllà l'Albera. Llegiu encara el seu interessant *De Tuïr a Catarroja. Estudis sobre institucions catalanes i de la Corona d'Aragó (segles XV-XVII)*, Ed. Afers, Catarroja-Barcelona, 2002, en el qual es fa ben palès el seu engatjament per una història també normalment catalana de la Catalunya del Nord.

2. En aquest tema tan ampli i per citar només estudis referents a la Catalunya del Nord, cal destacar els nombrosos treballs sobre identitat i memòria col·lectiva de l'australià Peter MC PHEE (*Les semailles de la République dans les Pyrénées orientales 1846-1852*, Éditions de l'Olivier, Perpinyà, 1995, 507 p.

3. Núria SALES, «Catalunya francesa, Catalunya Nord, ...», *op. cit.* També podria citar molts altres historiadors i geògrafs sense parlar de les solucions polítiques adoptades i argumentades des de fa mig segle.

4. A nivell francès, aquesta configuració es podria repetir en l'espai d'Alsàcia, amb línies marcades, amb passos geogràfics i fluxos d'homes, amb trasbalsos polítics durant segles.

5. Alícia MARCET JUNCOSA, «Apunts sobre la historiografia dels comtats de Rosselló, Conflent i Cerdanya a l'època moderna», *Revista de Catalunya*, núm. 20, Barcelona, 1988, p. 81-86.

6. *Ibid.*

7. Òscar JANÉ CHECA, «Aspectes de la relació identitària de Catalunya amb França a l'època de Lluís XIV», *Manuscrits, revista d'història moderna*, núm. 19, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 2001, p. 103-136; Antoni SIMON TARRÉS, *Construccions polítiques i identitats nacionals. Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol*, Bib. Abat Oliba, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2005, 554 p.

8. Ramon SALA, *Dieu, le roi, les hommes*, Ed. del Trabucaire, Perpinyà, 1996, 537 p. Vegeu per exemple el tractament del cas de la desunió i els escrits del jurista perpinyanenc Andreu Bosch.

9. Fins i tot, al moment estic escrivint aquestes ratlles, s'està trobant un «català» encara més vell a Vallparadís, a Terrassa, però es diu que no serà un «homo».

10. Els anomenats «castells càtars» són abans que qualsevol altra qualificació els castells de la frontera nord-catalana medieval, construïts per senyors catalans o occitans, que tan sols més endavant van acollir refugiats càtars.